

УЧИТЕЛЬ ЯК СУБ'ЄКТ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглядається проблема педагогічної діяльності вчителя як одного із взаємодіючих суб'єктів в системі особистісно-орієнтованого навчання.

Найбільший Божий твір - людина
Іван Огієнко

Національна доктрина розвитку освіти України, що стала предметом обговорення на останньому з'їзді вчителів, визначила освіту не тільки як "стратегічну основу розвитку особистості, суспільства, нації і держави, запоруку майбутнього, найбільш масштабну і людиноємну сферу суспільства, його політичної, соціально-економічної, культурної і наукової організації", але і назвала її засобом відтворення й нарощування інтелектуального, духовного потенціалу народу, виховання патріота і громадянина, дієвими чинником модернізації суспільства, зміцнення авторитету держави на міжнародній арені [1].

Серед пріоритетів державної політики в розвитку освіти названа її особистісна її орієнтація.

Проголошені Законом "Про загальну середню освіту" та Державною національною програмою "Освіта" (Україна ХХІ століття) ідеї гуманізації та гуманітаризації освіти спрямовані на розвиток особистості дитини, не тільки сприяють створенню мережі нетрадиційних типів шкіл, розробці альтернативних систем освіти, авторських методик навчання, що покликані забезпечити індивідуальну динаміку розвитку кожної дитини, але й визначають нові критерії в оцінюванні роботи вчителя.

Не випадково в останні роки у педагогічній науці та практиці українського шкільництва формуються нова парадигма освіти, спрямована на створення соціально-педагогічних і психологічних умов, сприятливих для інтенсивного самоствердження, самобудівництва особистості, що стосується всіх учасників навчально-виховного процесу.

Головна мета реформування системи освіти передбачає сьогодні переорієнтацію вчителя з інформаційної моделі викладання (складовою якої є репродуктивний підхід до викладання, оцінки учнівських знань) на освітню модель розвитку особистості учня і формування його основних освітніх компетенцій.

Вітчизняних та зарубіжних філософів, педагогів, психологів вже давно хвилює проблема необхідності створення школи, "орієнтованої на дитину", де вона "...сама будує свою особистість, а ми їй у цьому допомагаємо" (Селестен Френе) [4:38]. Французький педагог-практик вважав, що право на існування має така педагогіка, яка "стане розумною, ефективною, допоможе дитині у повній мірі здійснити своє людське призначення" [4:39]. Софія Русова з цього приводу зауважувала: "Тепер учитель має бути творцем, він має так розуміти свої обов'язки, щоб не затримувати природного розвитку дитини, а підносити його". В.О. Сухомлинський вважав, що ставши педагогом, вчитель повинен дати собі клятву: відкривати в кожній дитині всі її задатки, здібності, можливості [3:217].

З огляду на це, ми розглядаємо педагогічні умови організації особистісно-орієнтованого навчання як цілісну систему, що будується на основі єдності загального, особливого та індивідуального.

Як загальне – є складовою формування гармонійно розвиненої, високоосвіченої особистості, здатної до самоорганізації як засобу самоствердження і саморозвитку, що відбувається в умовах цілеспрямованого педагогічного впливу.

Як особливе – має свою специфіку, зумовлену особливостями формування розвиваючої і саморозвиваючої особистості в умовах цілеспрямованого педагогічного впливу.

Як індивідуальне – відображає залежність здійснення такої системи навчання від особистісних якостей вчителя і учня (де процес навчання розглядається як суб'єкт-суб'єктна взаємодія), відповідності форм і методів як індивідуально-орієнтованої технології, яка передбачає духовне зростання, емоційне єднання як вчителя, так і учня. Дитина відчуватиме себе творчою особистістю лише за умови, якщо розумова праця в процесі навчання захопить її емоційну сферу, коли досягнення істини уявлятиметься результатом її особистих зусиль [2:61].

Уважне вивчення психолого-педагогічної літератури, практичний досвід роботи в загальноосвітніх та закладі нового типу дозволило помітити розбіжність у поглядах на питання ролі педагога, його суб'єктного досвіду, особистісних характеристик в організації навчально-виховного процесу, який забезпечував би умови для повної реалізації особистісного потенціалу учня, здійснення його індивідуально-особистісного життєвого проекту, що визначає життєві плани і способи самореалізації, формування життєвих принципів і пріоритетів.

Працюючи над теоретичним обґрунтуванням та експериментальним дослідженням організації особистісно-орієнтованого навчання в умовах школи нового типу гуманітарного профілю, ми дійшли до висновку, що така система навчання вимагає специфічних педагогічних умов організації навчального процесу, що забезпечує кожній особистості розвиток індивідуальних, притаманних саме їй якостей та творчих особливостей, а також визначення педагогічної діяльності вчителя як особистісно-орієнтованої взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу, яка зумовлена специфікою психолого-педагогічних взаємовідносин між ними і спрямована на формування творчої, життєздатної особистості учня та підвищення рівня творчої педагогічної діяльності вчителя, що в свою чергу вимагає вирішення певних проблем, а саме – подолання:

- невідповідності навчального змісту сучасних планів і програм життєвим потребам дитини, її психологічному складу, індивідуальним особливостям, що має стати визначальними чинниками у визначенні перспектив реалізації особистої життєвої програми кожного учня;
- положення, коли у виховному відношенні, будучи відірваними від процесу формування життєвих вмінь та навичок, знання не слугують як інструмент формування пізнавальної активності школяра;
- відсутності у сучасній системі навчання чинників, що визначають освіту не тільки як навчання (виховання), учіння як особливу індивідуальну діяльність учня, а й зумовлюють єдність цих процесів.

Шляхами вирішення таких проблем можна вважати:

- радикальну гуманітаризацію освіти, посилення особистісного впливу на процес педагогічної взаємодії [9];
- орієнтацію на людину взагалі, як неповторну, унікальну особистість [5];
- професійно-особистісну орієнтацію вчителя, класного керівника, адміністратора, що спрямована на проектування розвитку кожного учня як неповторної, унікальної особистості;
- визначення критеріїв оцінки освітньої діяльності вчителя і учня як основних суб'єктів освітнього процесу в системі особистісно орієнтованого навчання;
- визначення принципів організації психологічної та соціальної підтримки суб'єктів освітнього процесу;
- створення ситуації гарантованого успіху, робота на рівні педагогіки подій, коли спільна справа стає особисто значущою для кожного учасника навчально-виховного процесу і перетворюється на подію його особистого життя [6:311];
- спрямування діяльності педагогічного колективу загалом та кожного вчителя зокрема на гармонічне включення в цей процес програми корекції та педагогічної підтримки;
- створення особливої системи дослідження характеру й спрямованості розвитку учня, формування його індивідуальності, зміни вже ustalених в нашій освіті уявлень про норми психічного розвитку дитини (порівняння не за горизонталлю, а за вертикаллю), тобто визначення динаміки розвитку дитини порівняно з нею самою, а не з іншими;
- визначення характеру стосунків основних учасників навчального процесу (керівників, учителів, учнів, батьків) як такого, що спрямований на створення умов комфортності діяльності вчителя та учня;
- використання 12-бальної системи оцінювання знань, вмінь і навичок у порівнянні успіхів розвитку дитини власне з собою.

Трактуючи більш широко поняття "освіта" – як навчання, учіння, виховання, самовиховання, самореалізацію, тобто як єдність усіх процесів, які розвивають, пристосовують, тобто "освічують" особистість", – визначаємо мету особистісно-орієнтованої освіти як створення оптимальних умов для розвитку і становлення особистості учня як суб'єкта реальності і суспільних відносин, що будує свою діяльність і стосунки відповідно до стійкої ієрархічної системи особистісних цінностей – особистість відповідно відповідальна [11]. Особистісна орієнтація не є визнання учня як такого (як індивіда, індивідуальності, суб'єкта) віссю освітнього процесу. Такою віссю є його особистість із проекцією в майбутнє: "особистість в минулому, особистість сьогодні-особистість в майбутньому". Особистість виступає як мета освіти і життєдіяльності всього соціуму в цілому [5:18].

Уникаючи отождолення особистісної орієнтації в освіті з педоцентризмом, що передбачає "визнання учня головною діючою фігурою освітнього процесу" (за Якиманською І.С.), у особистісно-зорієнтованому освітньому процесі головною його діючою одиницею ми визнаємо діалогічну цілісність: особистість учня – особистість вчителя (Подмазін С.І.).

Визнаючи рівень значущості впливу самої особистості педагога на сутність, зміст, методику його діяльності [7:17], важко переоцінити роль вчителя в організації навчально-виховного процесу. Від психологічної самоорганізації педагога більшою мірою залежить ефективність формування особистості учня як мети освіти і життєдіяльності всього соціуму в цілому [5:18]. Йдеться про психотерапевтичний характер педагогічної праці, де пріоритетною є комфортність душевного стану обох сторін [7:145].

До психологічної саморегуляції вчителя ми відносимо:

- позитивне ставлення до дітей взагалі, відчуття задоволення від майбутнього спілкування з ними;
- психологічну готовність учителя працювати з дітьми певного віку, тобто не лише знати, а й відчувати проблеми дітей як свої власні (мати високий рівень емпатії);
- психологічну готовність вчителя спілкуватись і співпрацювати з конкретним класом, визначити "психологічну індивідуальність" цього класу, тобто своєрідну "квазіособистість";
- психологічну націленість учителя на мету уроку, готовність до емоційної дії, зацікавленість у досягненні поставлених цілей, упевненість в собі та учнях [11];
- моральну підготовку вчителя, його тактовність, позитивне ставлення до учнів, педагогічно досконалу форму спілкування.

Забезпечення педагогічно доцільного впливу вчителя на формування особистості дитини, створення умов для самовиховання, самоорганізації, саморозвитку вимагає духовних контактів між педагогом і дитиною та взаємно відповідального ставлення до спільної справи. Найголовніше при цьому – постійне збудження молодшої людини до самовиховання за умови виникнення цілісності: уся сукупність видів життєдіяльності вчителя та учня забезпечить активне задоволення їх потреб [10:17].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Національна доктрина розвитку України у ХХІ столітті: Проект // Шкільний світ. – К, 2001. – 16 с.
2. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа: Вибрані твори в 5 т. – Т.4. – К, 1976-1977. – С.7-393.
3. Сухомлинський В.О. На нашій совісті людина: Вибрані твори в 5 т. – Т.4. – К, 1976-1977. – С.203-217.
4. Френе С. Избранные педагогические проиведения: Пер. с франц. /Сост.,общ.ред.и вступ.ст. Б.Л.Вульфсон. – М.:Прогресс, 1990. –340 с.
5. Подмазин С.И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование. – Запорожье: Просвіта, 2000. – 250 с.
6. Психологія і педагогіка життєтворчості: Навч.-метод. посібник . – К., 1996. – 792 с.
7. Белухин Д.Н. Основы личностно ориентированной педагогики (Курс лекций). - Ч.1. – М.:Изд.-во "Институт практической психологии", Воронеж: НПО "Модэк". – 1996. – 317 с.
8. Современная гимназия: Взгляд теоретика и приктика. – М.:Гуманит.изд.центр "Владос",2000. – 168 с.
9. Кремінь В. Без реформи освіти не розбудуємо державу // Педагогічна газета. – 1999. – №10. – С.2.
10. Іванченко А.В., Сбруєва А.П. Соціально-педагогічна підготовка вчителя. – Житомир: держпедуніверситет, 2000. – 112 с.
11. Подмазін С.І. Філософські основи особистісно-зорієнтованої освіти. // Завуч. – 2001. – №20-21. – С.18-24.

Матеріал надійшов до редакції 20.11.2001 р.

Яценко С.Л. Учитель как субъект учебно-воспитательного процесса в системе личностно-ориентированного образования.

В статье рассматривается проблема педагогической деятельности учителя как одного из взаимодействующих субъектов в системе личностно-ориентированного образования.

Yatsenko S.L. The teacher as a subject of teaching and educational process in the system of personality – oriented education.

The article considers the problem of pedagogical activity of the teacher as one of the interacting subjects in the personality – oriented education.